

חוברת לימוד והגות

חודש אלול

11 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

אחת עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "אלול:
כשהקללה היא ברכה": הסוד שנתגלה לרבי שמעון בר יוחאי, הגלות
שבאה לפני זמנה, השופר התוקע ומחריד, וארבעת ראשי התיבות של
החודש — עד המקלט הניתן למי שלא רצה ברעה שעשה.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן חודש אלול

01	כשהקללה היא ברכה
02	הגלות, שנתיים לפני הזמן
03	להיעלם בלי למות
04	החסד, גם בלי זכות
05	השור והחמור
06	לחרוד אינו לפחד
07	קול שאינו יכול להיעשות דיבור
08	ארבעים יום ללמוד שוב לדבר
09	למול את הלב – את לבו ואת לב ילדיו
10	ההדדיות מולידה רק אלימות
11	מקלטו של מי שלא רצה

הצגה

בכל שנה אנו מאחלים: "תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה". והנה פרשת הקללות הנקראת ממש לפני ראש השנה, כי תבוא, אינה מסתיימת בשום נחמה, בניגוד לזו הנקראת לפני שבועות.

השאלה

כיצד לאחל את סוף הקללות, כשהפרשה שאנו קוראים אינה מבטיחה שום נחמה?

התשובה

השאלה שנשאל רבי שמעון בר יוחאי, שהסתתר במערתו.

השאלה נשאלה את רבי שמעון בר יוחאי, שהסתתר עם בנו מיוחד הרומאים. הוא לא ידע מה להשיב: פרץ בבכי ונרדם שינה עמוקה, עד שהנביא העירו. בקללות השניות יש סוד: אם אין בהן באמת נחמה, הרי זה משום שהקללה היא כשלעצמה ברכה.

חכמינו תרגמו זאת בדימוי. כשזורקים בכוח כדור אל קיר, הוא חוזר אליך, חלש יותר, אבל חוזר: אין הוא יכול להרוס את הקיר. מאז עגל הזהב ושכירת הלוחות הראשונים, ירידה מדרדרת אותנו אל תשעה באב; אנו בדרך חלקלקה.

אבל ברגע זה מופיעה הבטחת ה' לעולם לא להפריד את גורלו של העם היהודי מעצם קיומה של הבריא. תנועת הנפילה פוגשת כוח ראשוני זה, הדוחה אותה בחזקה לאחור. אי אפשר עוד להחליק: צריך להתעשת.

מסקנת הרב

הקללות הן למעשה, במהותן, ברכה.

לקח לשולחן

כולנו נתקלנו השנה בקיר: דלת סגורה, סירוב, אובדן. יאמר כל אחד באיזה קיר נתקל והוחזר לאחור. האם הקיר הזה העלה אותנו, או שנשארנו כועסים עליו?

הצגה

בתשעה באב קוראים: "כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ". הרב נעצר על ההזדקנות הזו: היא הייתה עלולה להביא את העם לכדי הרס עצמי. מדוע לא הביאה?

השאלה

מדוע הגלה ה' את עמו לפני שהגזירה התממשה?

התשובה

"כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ" (דברים ד, כה).

"ונושנתם" חולקת את שורשה עם "שינה": מצב זה של עצלות ושגרה הוא אפילו הסכנה הגדולה ביותר. שכן הבנים ובני הבנים חיים בתנאים אחרים מהוריהם: העולם מתקדם, הוא מחדש בכל יום מעשה בראשית, ודור אינו כדור שקדם לו.

הזדקנות זו יכולה להביא להרס עצמי של העם היהודי. אבל הקב"ה דאג שלא תביא למוות: שנתיים לפני שהגזירה התממשה, הגלה את עמו מארצו.

הגלות הזו היא דרך לעצב אותו מחדש במקום אחר, כדי שיחשוב את עצמו מחדש ויחליט בעצמו על כיוון חדש — הכיוון ששייבו אל ארצו.

מסקנת הרב

הגלות הזו היא דרך לעצב אותו מחדש במקום אחר, כדי שיחשוב את עצמו מחדש.

לקח לשולחן

קורה שעזיבה, מעבר דירה, פרידה, מעצבים אותנו מחדש יותר משנה של מאמצים. איזה מהם, במשפחתנו, היה בסופו של דבר התחלה חדשה? והיכן אנו עלולים, עכשיו, להירדם?

הצגה

מהי היעלמותו של עם? חושבים על השמדה פיזית. לדברי הרב, יש היעלמות אחרת, שקטה יותר, ואותה באים הניסיונות למנוע.

השאלה

מהי ההיעלמות האמיתית המאיימת על העם היהודי — ומדוע אינה יכולה להגיע עד סופה?

התשובה

"כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה... כן יעמד זרעכם ושמכם" (ישעיהו סו, כב).

היעלמות העם בין האומות היא הרגע שבו העם היהודי רוצה להיות ככל הגויים. הוא שם, מותר באומות, מתבולל ביניהן; אין עוד מבחינים בין יהודי לגוי. זו צורת היעלמותו.

והנה הקב"ה הבטיח שהעם היהודי לא יעלם לעולם: כשמים החדשים וכארץ החדשה, זרעו יהיה תמיד קיים. העם היהודי קשור לקיומו הפיזי של העולם הזה; אי אפשר לרגע אחד לדמיין את היעלמותו.

לכן, כשה' מטיל ניסיונות קשים על עמו, לעולם אין זה כדי לגרשו מן הארץ, אלא תמיד כדי לאפשר לו לשרוד, לעבור את ניסיונותיו ולחדש את כוחות חייו.

מסקנת הרב

לעולם אין זה כדי לגרשו מן הארץ, אלא כדי לאפשר לו לחדש את כוחות חייו.

לקח לשולחן

במה אנו, אצלנו, עדיין שונים — בלוח השנה, ליד השולחן, בדיבור? ומה, בלי רעש, הופך אותנו לאט לאט "ככל האדם"?

הצגה

בסליחות חוזר שוב ושוב נוסח אחד: "בעבור ויעבור". "ויעבור" היא המילה הראשונה בפרשת שלוש־עשרה מידות הרחמים שנתגלו למשה. לדברי הרב, זהו הראשון משני האמצעים העומדים ביסוד ארבעים הימים.

השאלה

מה בדיוק אנו מבקשים כשאנו מזכירים את שלוש־עשרה המידות — דבר המגיע לנו, או חסד?

התשובה

"והנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם" (שמות לג, יט).

כשמשה מבקש מה' את סוד הנהגתו עם ישראל, הוא משיב לו: והנתי את אשר אחן, ורחמתי את אשר ארחם. חכמינו פירשו זאת כך: אחון גם את מי שאינו ראוי לכך, ארחם גם על מי שאינו ראוי.

יש אפוא רגע שבו הקב"ה עצמו מניח בצד את האיום — "הרפה ממני ואשמידם" — ונותן את חסדו. משה התערב כדי לבקש ארכה לעם, וה' הבטיח לו שכך יהיה.

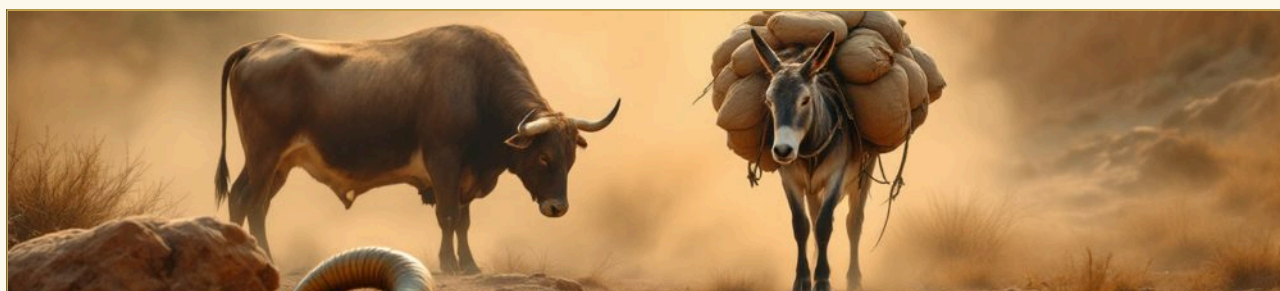
לכן בתפילותינו אנו אומרים: עשה לנו זאת, תן לנו זאת, שהרי הבטחת לנו. אנו מזכירים את אברהם, יצחק, יעקב ודוד, ותמיד "בעבור ויעבור": בעבור ההבטחה הזו שניתנה למשה.

מסקנת הרב

אחון גם את מי שאינו ראוי לכך.

לקח לשולחן

למי נתנו השנה דבר ש"לא הגיע לו"? וממי קיבלנו חסד כזה בלי שהודינו לו אי־פעם?

הצגה

האמצעי השני של ארבעים הימים הוא השופר. חכמינו אומרים שתוקעים בו "כדי לערבב את השטן". הרב מדייק מיהו השטן הזה: לא ישות רחוקה, אלא שתי נטיות שאנו מכירים היטב.

השאלה

נגד אילו שתי נטיות תוקעים בשופר — ומדוע אין האחת עדיפה על השנייה?

התשובה

"הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המות" (בבא בתרא טז, א).

השטן הוא מי שמטפח בנו את הגאווה, יהירות שאין לה גבול. אז הוא כשור המסתער על האדם: הנטייה הפעילה, זו הרוצה לסחוף הכול.

או שהוא לובש דמות של חמור: מי שבחר לסבול, להישאר במקומו, לשאת את המשא בלי לשים לב לשום דבר, בלי להיות ער. הוא נושא הכול, אבל הוא אדיש. גם זה מלאך המות.

קול השופר מערבב את שתי הנטיות האלה, האחת פעילה והשנייה סבילה. הוא בא להפריע גם לתנופת הגאווה וגם לקהות האדישות.

לקח לשולחן

האם אנו יותר שור — מסתערים, רוצים לצאת צודקים — או יותר חמור — סובלים הכול בלי לשים לב עוד לדבר? יאמר כל אחד זאת על עצמו, ולא על אחרים.

הצגה

"אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו?" שואל עמוס הנביא. כדי להבין חרדה זו, הרב חוזר אל ההופעה הראשונה של הפועל בתורה.

השאלה

איזו "חרדה" צריך השופר לעורר, אם אין זה פחד?

התשובה

"אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו" (עמוס ג, ו); "ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד" (בראשית כז, לג).

הפועל מופיע לראשונה כשיעקב, לבוש בבגדי עשו, בא לפני יצחק לקחת את הברכה: "ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד". כל תוכניתו סוכלה זה עתה.

מוצאים אותו שוב כשאחי יוסף, בעלותם ממצרים עם שקי הבר, מוצאים את כספם בשקיהם. הם שואלים מה מכינים להם: חשבו שהם בורם הנכון של ההיסטוריה, והתברר שלא.

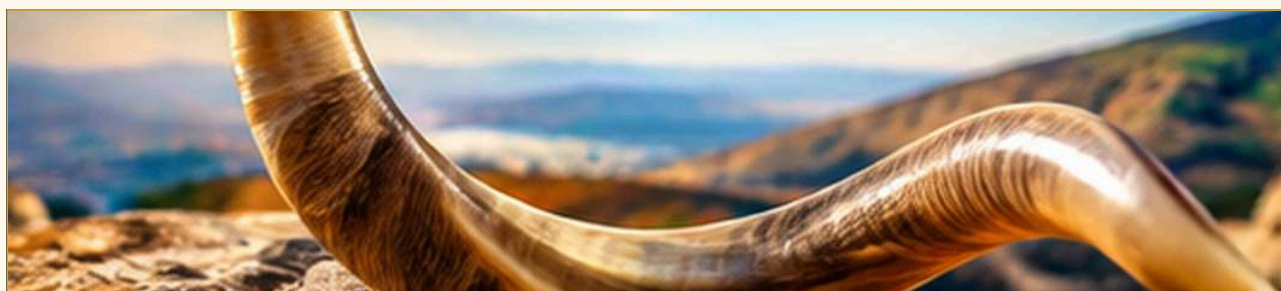
החרדה היא אפוא הזעזוע העוצר את מהלכו של מעשה, של מאורע, ומחייב לחשוב עליו אחרת, למקם אותו אחרת. זה כוחו של השופר. ו"החרדים" שבנביא הם אלה החרדים כך לדבר ה'.

מסקנת הרב

החרדה היא הזעזוע העוצר את מהלכו של מאורע ומחייב לחשוב עליו אחרת.

לקח לשולחן

איזה מאורע השנה "עצר אותנו" ואילץ אותנו לבחון מחדש את תוכניותינו? האם חשבנו עליו מחדש באמת, או רק חיכינו שיעבור?

הצגה

באלול תוקעים בשופר בכל בוקר. השופר אינו כלי נגינה: אינו מתחבר לשום לחן. והפועל המשמש לתקיעה בו, "תקע", פירושו המילולי "לנערץ".

השאלה

מדוע, כדי להעיר אדם, צריך קול שאי אפשר לתרגמו לשום מילה?

התשובה

שלוש דרגות הדיבור: נשמה, רוח, נפש.

יש שלוש דרגות בהופעת הדיבור. תחילה הנשימה: לחינוק יש נשימה, אבל עדיין לא ביטא אותה; הוא מביע את צרכיו רק בבכי. ואחר כך הוא מבטא את הנשימה הזו, נותן לה גוף. השופר הוא הנשמה הראשונית של הדיבור, כשהוא עדיין מתבטא רק באנחות ובבכי: הדיבור בהרינו.

מדוע אומרים "לתקוע" את השופר, כמו שתוקעים יתר? משום שאימצנו שפה צורנית המאפשרת לנו לאפר כל מצב, להפוך את שפתנו לפוליטית, לפתות, לשקר, לרמות. כדי להילחם בשפה זו שיצאה מפרופורציה, צריך קול חדש.

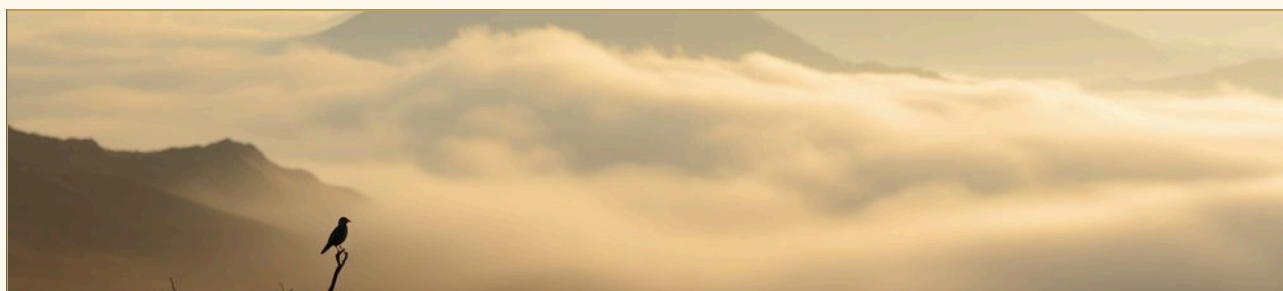
היום הילדים משחקים בשופר, ומארגנים תחרויות של השופר הטוב ביותר. אבל השופר הוא שפיכת הנפש: מה שהנפש יכולה לבטא מעומק עומקה.

מסקנת הרב

השופר הוא שפיכת הנפש.

לקח לשולחן

כולנו מדברים שפה המסדרת את הדברים: בעבודה, עם קרובינו, עם עצמנו. יודה כל אחד במשפט שהוא חוזר עליו ושמאפר מצב. מה היה מאחוריו, אילו הנחנו לו לצאת כצעקה?

הצגה

בסיני, בשעה שקול השופר הלך וחזק, השתתקה הבריאה כולה. הרב קושר שתיקה זו לארבעים ימי אלול, שכל הקהילות, יהיו מנהגיהן אשר יהיו, פותחות אותם בשופר.

השאלה

מדוע הלוחות השניים הם קודם כול, לדברי הרב, "שפה שנייה"?

התשובה

"ויהי קול השופר הולך וחזק מאד" (שמות יט, יט).

בשעת מתן תורה, קול השופר הלך וחזק. צפור לא צייץ, שור לא געה, הארץ קפאה: הבריאה כולה. היה צריך לברוא מחדש, היה צריך למצוא שוב את השפה.

תנועה זו של בריאה מחדש של השפה היא המובילה אל הלוחות השניים, אל הדיברות השניים: שפה שנייה, דיבור שני. הראשון זויף, עוות; עכשיו יש להשיבו בדרך אחרת.

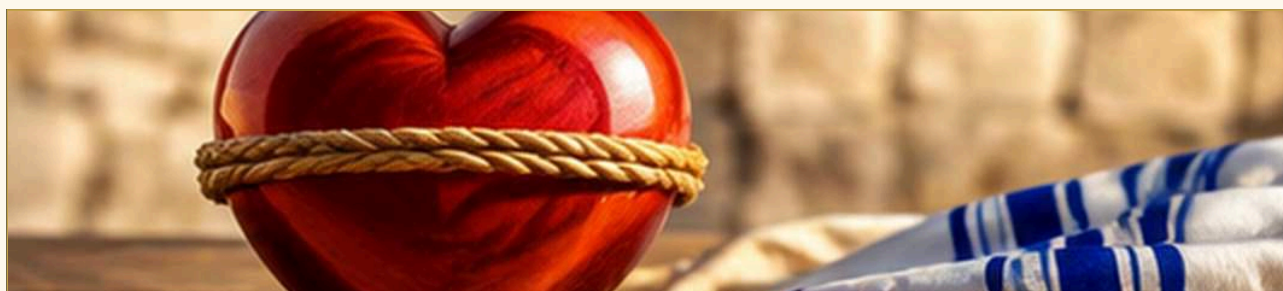
בלי קשר לנוסחים, המשתנים מקהילה לקהילה, ולתאריכים שבהם מתחילים את הסליחות, דבר אחד מוסכם על הכול: ארבעים יום לפני חידוש התקשורת התקינה בין ה' לאדם, תוקעים בשופר. העולם נברא בדיבור; צריך להשיב לדיבור את כוח הבריאה שלו, מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים.

מסקנת הרב

צריך לברוא מחדש, צריך למצוא שוב את השפה.

לקח לשולחן

אילו מילים "זויפו" אצלנו השנה — הבטחה, "אני אוהב אותך", "זה כלום"? איזו מהן היינו רוצים להשיב לפני יום הכיפורים?

הצגה

מתוך חמישים ושבעה ראשי תיבות מקראיים של השם "אלול", בוחרים ארבעה. הראשון, "אני לדודי ודודי לי", מדבר על האהבה; השני, "ומל'ה' אלקיך את לבך ואת לבב זרעך", מדבר על מה שמעבירים הלאה. הרב קורא אותם יחד.

השאלה

מה יכול להיות פירושה של מילת הלב – ומדוע אותה פעולה מחייבת את לב הכנים?

התשובה

"ומל'ה' אלקיך את לבך ואת לבב זרעך" (דברים ל, ו).

הזיוף הראשון המאיים על האדם הוא זיוף האהבה, כשאין בה עוד הדדיות. היחס שאנו חיים עם ה' במוחלט, אנו חיים בועיר אנפין בווגיות; צריך לתת לאהבה זו משמעות של קדושה. ואם האהבה הזו נכשלת, הכנים הם הסובלים ראשונים מתוצאותיה.

המילה פירושה ללכת נגד נתוני הטבע. אסור להשאיר את האדם בטבעו הגולמי: צריך ללמדו לאהוב, לא להישאר אדיש, לא לבעוט בכל מה שההורים בנו, ולעודד את הדורות החדשים אל ירושת ההורים האמיתית. "זה קשה", חוזר הרב ואומר.

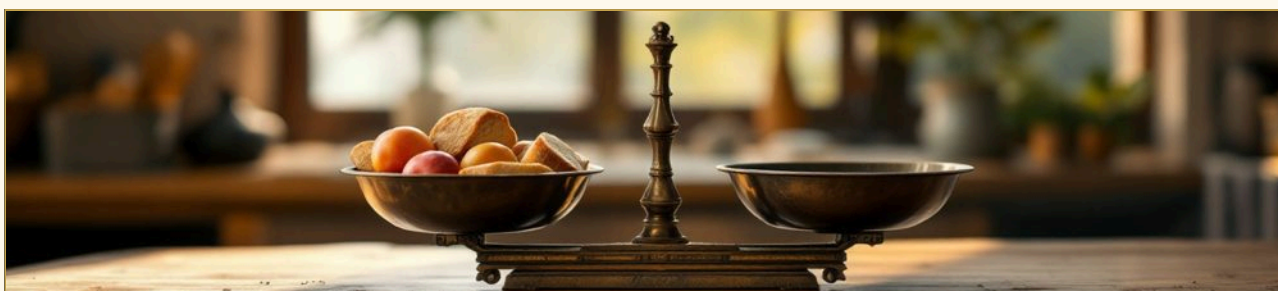
אלול מחייב אותנו אפוא לא רק לתת לאהבתנו תנופה של קדושה, אלא לשים דגש רב יותר על חינוך ילדינו, שבהם תלוי עתידנו.

מסקנת הרב

אם האהבה הזו נכשלת, הכנים הם הסובלים ראשונים מתוצאותיה.

לקח לשולחן

פנמינו אינם נעצרים בנו: הם ממשיכים בבית, במה שהילדים חושבים שמותר. יציין כל אחד את התכונה שאינו רוצה לראות עוברת לדור הבא – ואת זו שהיה רוצה בכל מחיר להנחיל.

הצגה

ראשי התיבות השלישיים באים ממגילת אסתר: "איש לרעהו ומתנות לאביונים". הרב קורא בהם את חיי הקהילה: תנועה של אחדות שבה כל אחד מכיר את עצמו דרך רעהו.

השאלה

ברית בין שווים, שבה כל אחד מחזיר בדיוק את מה שקיבל, האם אינה צורת היחסים הצודקת ביותר?

התשובה

"איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר ט, כב).

יש תנועה של אחדות העם היהודי שבה כל אחד מכיר את עצמו דרך רעהו, ונדיבות כלפי מי שחסר לו הכול. אבל הזיהו: יש חסרונות שונים — חוסר נחמה, חוסר שכלי, חוסר אמצעי קיום.

חיי הקהילה שלנו יכולים לשוב לתקשורת, לאחדות, רק דרך נתינה עצמית. "אני אומר זאת פעמים רבות", אומר הרב, "ההדדיות מולידה רק אלימות". אמרת לי, אמרתי לך; עשית לי, עשיתי לך; אני מחזיר לך כגמולך. זו ההתנהגות הגרועה ביותר.

צריך לדעת להיות בברית, ברית של חסד. ברית מחייבת את שני הצדדים; אבל הרב רואה אותה אחרת: לא בשוויון גמור, אלא דווקא באי־שוויון לטובת האחר.

מסקנת הרב

ההדדיות מולידה רק אלימות.

לקח לשולחן

כל אחד מנהל, בלי להודות בכך, הנהלת חשבונות: מה עשיתי בשבילי, מה לא החזיר לי. עם מי אנו עדיין מנהלים חשבון זה? ומאיזה חוסר — נחמה, ידיעה, אמצעים — סובל מישו קרוב אלינו?

הצגה

ראשי התיבות הרביעיים הם המפתיעים ביותר: הם באים מדין ההורג בשגנה. "והאלקים אנה לידו" — והתורה פותחת לו מקום מקלט. הרב מוצא בכך מסר לכל המשברים שלא בחרנו בהם.

השאלה

מה אומר אלול למי שנושא את משאו של רע שלא רצה בו?

התשובה

"והאלקים אנה לידו ושמתי לך מקום" (שמות כא, יג).

מדובר במי שהרג בשגנה. הקב"ה נותן לו אפשרות של מקלט, של שיקול מחדש של התאונה שהוא גרם לה בלי רצונו. שכן התאונה הזו מכרסמת בו: נהרג אדם, והחרטה אינה נותנת לו מנוח.

וכך בכל חיים: יש רגעי משבר, מצבים שלא רצינו בהם, טעויות שנעשו. והמסר הוא: אעזור לך לבנות את עצמך מחדש מכאן.

גם כשאיינו גורמים בעצמנו לתאונה, אנו לעיתים קורבנות של תאונות אחרים, של התנהגותם הפסולה, של חוסר אחריותם. לא רצינו בכך: אחרים גוררים אותנו למלחמתם, ובסוף אנו משלמים את המחיר. בנקודה זו הרב עוצר את שיעורו, ומבטיח לשוב אליה.

מסקנת הרב

אעזור לך לבנות את עצמך מחדש מכאן.

לקח לשולחן

האם יש אצלנו משהו שעדיין נושא חטא שבשגנה, או את תוצאות חטאו של אחר? איזה "מקום מקלט" נוכל להציע לו — מילה, מקום, זמן?